

Prof. dr hab. Barbara Bokus

Warszawa, dnia 23.04.2015r.

Wydział Psychologii UW

Katedra Psychologii Poznawczej

Zakład Psycholingwistyki

**Recenzja rozprawy doktorskiej p. Mgr Sylwii Zasady
na temat**

Komunikologia dziecięca.

Na przykładzie wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym

Z wielką przyjemnością i dużym zainteresowaniem przestudiowałam rozprawę doktorską p. Mgr Sylwii Zasady z Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Rozprawa nosi tytuł „Komunikologia dziecięca. Na przykładzie wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym”. Przygotowana została pod opieką naukową Profesor Barbary Bonieckiej w Zakładzie Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego w Instytucie Filologii Polskiej UMCS.

Recenzowana rozprawa doktorska ma solidną podstawę empiryczną. Stanowi ją korpus badawczy zawierający XXXII teksty rozmów dzieci w wieku od trzech do sześciu lat. Rozmowy dziecięce były nagrywane w przedszkolu i środowisku domowym, w codziennych naturalnych sytuacjach tam się pojawiających, w toku interakcji z udziałem dzieci, z udziałem dorosłych (wychowawczynie, innych nauczycieli, rodziców i innych domowników), z udziałem dzieci oraz dorosłych spotykanych w miejscach publicznych, na spacerach itd. Zebrane nagrania były przez Doktorantkę transkrybowane zgodnie z regułami transkrypcji fonetyczno-ortograficznej. Materiał został opatrzony opisem sytuacji, przybliżającym skrętnie cały kontekst nagrania (dane z obserwacji). Wiemy, kto uczestniczył (kto aktywnie, a kto biernie), ale także wiemy, w jakiej to było sytuacji, jak ta sytuacja się zmieniała.

Analizowany korpus badawczy został zamieszczony w rozprawie doktorskiej na stronach 147-239. Może być jeszcze wielokrotnie analizowany. Dobrze, żeby był w przyszłości udostępniony, np. w formie publikacji (jak czyni to Promotor rozprawy – Profesor Barbara Boniecka, por. np. *Pragmatyczne aspekty wypowiedzi dziecięcych*, 1995; *Kształt dziecięcego słowa*, 1997; *Lingwistyka tekstu: teoria i praktyka*, 1999; *Dziecięce wyobrażenie świata. Zbiór studiów*, 2010) czy poprzez zamieszczenie na stronie internetowej, np. w systemie CHILDES. Wzbogaciłby wtedy ogólnodostępne zapisy mowy dzieci polskojęzycznych. Zgromadzony w doktoracie korpus badawczy porównywalny jest (zachowując odpowiednie proporcje) do tzw. Dzienników Szumanowskich z ośrodka krakowskiego czy do materiałów z nagrań (video) interakcji dziecko-dziecko i dziecko-dorosły, zgromadzonych w ośrodku warszawskim.

Rozprawa doktorska p. Mgr Sylwii Zasady obejmuje analizę wypowiedzi dziecięcych w zebranych korpusie badawczym. Tekst doktoratu zawiera dwie duże części, I. CZĘŚĆ TEORETYCZNA (str. 13-78) i II. CZĘŚĆ ANALITYCZNA (str. 79-138), poprzedzone Wstępem przybliżającym zawartość treściową rozprawy i krótkim tekstem o „Metodologii badań”. Podsumowanie analiz znajdujemy w ZAKOŃCZENIU. W tekście rozprawy następuje potem BIBLIOGRAFIA i wspomniany już ANEKS zawierający zgromadzony korpus badawczy.

CZĘŚĆ TEORETYCZNA rozprawy składa się z trzech rozdziałów.

Rozdział pierwszy przybliża definicje interakcji, a także przedstawia różne typologie interakcji. Ukazane są klasyfikacje interakcji ze względu na liczbę uczestników, ze względu na wiek interlokutorów, ze względu na realia, do których interakcje się odnoszą. Wysoko oceniając przedstawione typologie, żałuję, że w pracy Autorka nie pokusiła się o przybliżenie innej typologii interakcji, znanej z prac Grace Wales Shugar i współpracowników (przytoczę tu chociażby tytuł książki G.W. Shugar „Interakcja, koordynacja linii działania i funkcjonowanie językowe”, 1982). Tym bardziej trzeba żałować, że rozróżnienie interakcji inicjowanych poprzez wciąganie rówieśnika/dorosłego do własnej linii działania dziecka, włączanie się do linii działania partnera, proponowanie nowej wspólnej linii działania (innej niż dotychczasowe linie działania potencjalnych uczestników interakcji), dialog (z tematami zakotwiczonymi w liniach działania przedmiotowego dziecka lub poza nimi) to typy interakcji wyróżnione na podstawie analiz nawiązywania i podtrzymywania interakcji społecznych przez dzieci w wieku przedszkolnym, a więc dzieci w tym okresie, którego dotyczy materiał

badawczy zbierany przez Doktorantkę. Wzmianka o tej (innej niż przedstawiane) klasyfikacji interakcji dziecięcych powinna była znaleźć się w rozprawie doktorskiej p. Sylwii Zasady. Brak pogłębionego ukazania tej klasyfikacji można byłoby zrozumieć po podaniu przyczyn, dla których z tego by zrezygnowano, ale o tej typologii interakcji dziecięcych należałoby przynajmniej wspomnieć.

W rozdziale drugim zaprezentowano dziecięce zachowania pozawerbalne kreujące interakcje, przedstawiono definicje komunikacji niewerbalnej, rodzaje komunikatów niewerbalnych i funkcje tychże komunikatów. Szkoda, że nie wspomniano o tym, jak ważną rolę odgrywa to, czy dzieci dzielą z innymi pole działania, czy nie (i jak to determinuje nawiązywanie interakcji rówieśniczych przez dziecko, por. „Nawiązywanie interakcji społecznych przez małe dziecko”, monografia z 1984).

Rozdział trzeci pt. „Kompetencje: komunikacyjna i językowa dzieci w wieku przedszkolnym” to prawdziwy rarytas w tekście rozprawy. Stanowi prezentację dynamiki rozwojowej zmian w zakresie kompetencji językowej (w rozumieniu Chomskiego, 1965) oraz kompetencji komunikacyjnej (w rozumieniu Hymesa, 1974). Podejmując zagadnienie „Kreatywność czy naśladownictwo w języku dzieci w wieku przedszkolnym?” (por. tytuł jednego z podrozdziałów w rozdziale trzecim – 3.4), Autorka wiele uwagi poświęca dziecięcemu słowotwórstwu. Pragnę poinformować, że w roku 2013 ukazała się monografia habilitacyjna Ewy Haman, o znamienym tytule „Słowotwórstwo dziecięce w badaniach psycholingwistycznych”, zdająca w miarę wyczerpująco relację z badań nad rozwojem zdolności słowotwórczych u dzieci, pokazująca specyfikę przyswajania reguł słowotwórczych w języku polskim na tle badań nad słowotwórstwem w innych językach. Gdyby recenzowana tu praca doktorska miała być opublikowana, na pewno do tej pozycji należałoby się odnieść, podobnie jak do tomu zawierającego tłumaczenia najważniejszych prac anglojęzycznych z badań prowadzonych w ostatnim ćwierćwieczu nad kompetencją językową i komunikacyjną dzieci (patrz „Psychologia języka dziecka. Osiągnięcia, nowe perspektywy”, Gdańsk 2007: GWP). Zwrócenie uwagi na dwa mechanizmy w rozwoju jest tu konieczne:

(1) odczytywanie intencji innych osób (szeroko rozumiana teoria umysłu),

(2) wychwytywanie wzorów w sposobach posługiwania się językiem

to podstawowe mechanizmy przyswajania języka przez dziecko (por. Tomasello, 2003).

CZĘŚĆ ANALITYCZNA pracy zawiera dwa niezwykle ciekawe i bardzo dobrze przygotowane rozdziały. Rozdział czwarty nosi tytuł „Dziecko jako nadawca i odbiorca komunikatu”. Zawiera analizy materiału empirycznego pod kątem ról społecznych,

w których dziecko występuje jako uczestnik interakcji językowej. Chodzi o tzw. role trwałe (w interakcjach z rodzicami, rodzeństwem, często widywanymi babciami, dziadkami, ciotkami, wujkami; w interakcjach z grupą rówieśniczą w przedszkolu, z wychowawczynią) oraz tzw. role nietrwałe (w interakcjach z osobami, które dziecko spotyka sporadycznie, np. z członkami rodziny widywanymi okazjonalnie; osobami spotykanymi przypadkowo w miejscach publicznych, w interakcjach z dziećmi z innych grup przedszkolnych, widywanymi przy większych uroczystościach, z nauczycielami, z którymi dzieci mają sporadyczny kontakt na przykład na zajęciach dodatkowych). Posiłkując się kategoryzacją ról według Stanisława Grabiasa, Doktorantka dokonała weryfikacji empirycznej tej kategoryzacji na zgromadzonym materiale językowym dzieci w wieku przedszkolnym. Specyfika tego materiału wymagała jednak wprowadzenia nowej kategorii ról dziecięcych, tzw. *pozorowanych ról społecznych nietrwałych* (w fikcyjnych sytuacjach społecznych i komunikacyjnych, w zabawach „na niby”).

Jestem pod wrażeniem szczegółowości analiz przedstawionych przez Doktorantkę zarówno w rozdziale czwartym, jak i w rozdziale piątym. W tym ostatnim analizowane są dziecięce zachowania językowe w celu – jak podkreśla Doktorantka – opisanie cech, które sprawiają, że wypowiedzi dziecięce wyróżniają się na tle innych (por. str. 10). Analizowane są funkcje wypowiedzi dziecięcych: ekspresyjna i informacyjna. Wśród klasycznego podziału na monolog, dialog i polilog, Autorka zwróciła uwagę na szczególny rodzaj tekstu, a mianowicie *dialog pozorowany*. Chodzi o „osobliwe teksty swoiste dla wypowiedzi dziecięcych, teksty tworzone przez jednostkę (dziecko) podczas zabaw projektowanych – rozmowa z dzieckiem, którym jest misiek lub lala, rozmowa z fikcyjnym pacjentem itp. Jednostka prowadzi dialog, występując w dwóch rolach jednocześnie” (str. 112). W efekcie przeprowadzanych analiz Doktorantka uznaje za cechy konstytutywne dla wypowiedzi dziecięcych:

- silne nacechowanie emocjonalne,
- występowanie pauz, gestów fonicznych,
- częste powtarzanie,
- częste powtarzanie onomatopei, neologizmów,
- dopytywanie (str. 138).

Bardzo pozytywnie oceniam warstwę merytoryczną rozprawy doktorskiej p. Mgr Sylwii Zasady, a także stronę formalną rozprawy, w tym styl czy interpunkcję.

O złośliwym chochliku można chyba mówić w odniesieniu do tego, co pojawiło się w zdaniu na str. 93 (cytuję: „W grupie rówieśniczej żądzą prawa oparte głównie na przyjaźni”). Niezbyt przekonująco brzmi zdanie z ZAKOŃCZENIA rozprawy: „Rozważyłam interdyscyplinarny charakter mowy dziecięcej (...)”, ale o interdyscyplinarnym przedmiocie badań można mówić na pewno.

Z przyjemnością i bez żadnych zastrzeżeń uznaję, że recenzowana praca pt. *Komunikologia dziecięca. Na przykładzie wypowiedzi dzieci w wieku przedszkolnym* spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w myśl Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595, z późn. zmianami).

Zwracam się do Wysokiej Rady Wydziału Humanistycznego UMCS o dopuszczenie p. Mgr Sylwii Zasady do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

/prof. zw. dr hab. Barbara Bokus/